

پاسخ به ! سؤال

ایا قرآن در زمان پیامبر ص جمع آوری شده است؟

سؤال

دوشیزه " شهلا پارسا " دانشجوی مدیریت سؤال می کند :
 آیا قرآن در زمان پیامبر گرامی (ص) جمع آوری شده است یا پس از درگذشت وی ، هرگاه در زمان خود پیامبر گردآوری شده است پس اینکه می گویند عثمان قرآن را جمع آوری نموده ، آیا صحت دارد یا نه ؟
 پاسخ : طبق گفته گروهی از محققان اسلامی قرآن در زمان خود پیامبر (ص) جمع آوری شده است و ترتیب سوره ها و آیه های قرآن ، همگی به دستور خود پیامبر گرامی (ص) بوده است .

گواه روش (علاوه بر شواهد تاریخی که از نظر خوانندگان خواهد گذشت) برای آنکه قرآن در زمان پیامبر اکرم (ص) جمع شده است گفتار خود آن حضرت است که نام سوره حمد را " فَاتِحَةُ الْكِتَابِ " نامیده و فرمود: "لَا صَلَاةَ إِلَّا بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ" نماز بدون

۱- سید مرتضی متوفای سال ۴۳۶ و طبرسی متوفای سال ۵۴۸ ، بلاغی متوفای سال ۱۳۵۱ و ۰۰۰

فاتحة الكتاب صحيح نیست "فَاتِحَةُ الْكِتَابِ" به معنی سرآغاز کتاب است از این جا معلوم می شود که قرآن در زمان پیامبر گردآوری شده بود و سرآغازی داشت که همان سوره حمد باشد .

اگر قرآن یک مشت سوره و آیه های پراکنده بود ، لفظ "فَاتِحَةُ الْكِتَابِ" معنای روشنی نمی داشت .

شواهد تاریخی ، بر جمع قرآن در زمان پیامبر (ص)

اینک شواهد و قرائنی را که گواهی می دهند قرآن در زمان پیامبر جمع شده است ، در این جا می آوریم و سپس آنها را با روایاتی که میگوید قرآن پس از پیامبر جمع آوری شده می سنجم تا روشن شود حقیقت قضیه چه بوده است :

۱- طبرانی و ابن عساکر از شعبی نقل کرده اند که :

در زمان پیامبرش نفر از انصار ، قرآن را جمع نمودند و این شش نفر عبارتند از: ابی بن کعب ، زید بن ثابت ، معاذ بن جبل ، ابودرداء ، سعد بن عبید و ابوزید . و نیز نقل می کنند که " مجمع بن جریه " قرآن را جمع کرده (جز دو سوره از سوره های آن)

۲- قتاده می گوید :

از " انس بن مالک " پرسیدم چه کسی در عهد پیامبر (ص) قرآن را جمع کرد؟ گفت چهار نفر که همه از انصار بودند ؛ " ابی بن کعب ، معاذ بن جبل ، زید بن ثابت و ابوزید

۳- مسروق نقل می کند :

عبدالله بن عمر میگوید: من پیوسته عبدالله بن مسعود را دوست میدارم زیرا از پیامبر شنیدم که میفرمود قرآن را از چهار نفر بیاموزید از عبدالله بن مسعود ، سالم ، معاذ ، و ابی بن کعب

۴- نسائی باز از عبدالله بن عمر نقل میکند که او گفت

قرآن را جمع کردم و هر شب یکبار آنرا میخواندم ، خیر به پیامبر رسید بمن فرمود ماهی یکبار آنرا بخوان . . .

۵- از عثمان نقل شده که هر وقت آیه ای نازل می شد پیامبر (ص) نویسندگان

وحی را می‌خواست و می‌فرمود: این آیه را در سوره‌های در کنار آیات معینی قرار دهید^۲
 ۶- ابو عبدالله زنجانی مؤلف تاریخ القرآن مینویسد:
 در عصر پیامبر بعضی از صحابه تمام و بعضی قسمتی از قرآن را جمع‌آوری کرده
 بودند و گروهی که همه را جمع نکرده بودند پس از پیامبر آن را تکمیل کردند .
 ۷- محمد بن اسحاق در فهرست یادآور شده است که جامعان قرآن در عهد
 پیامبر عبارتند از :

علی بن ابیطالب ، سعد بن عبید ، ابودرداء ، معاذ بن جبل ، ابوزید ، ثابت بن
 زید ، ابی بن کعب ، عبید بن معاویه ، و زید بن ثابت .

۸- سیوطی در کتاب الاتقان از محمد بن کعب قرطبی نقل میکند که جامعان
 قرآن پنج نفرند: معاذ ، عباده بن صامت ، ابی بن کعب ، ابودرداء و ابوا یوب انصاری .
 ۹- مولف تاریخ القرآن از ابن سیرین نقل کرده است که جامعان قرآن چهار
 نفرند معاذ بنی ، ابوزید ، و یا ابودرداء یا عثمان یا او و تمیم دارمی .

۱۰- خوارزمی در کتاب مناقب از علی بن رباح نقل نموده که در عصر پیامبر
 علی بن ابیطالب و ابن کعب قرآن را جمع نمودند .

۱۱- در روایات ابویکر حضرمی از امام صادق (ع) آمده است که پیامبر
 به علی فرمود: **إِنَّ الْقُرْآنَ خَلْفَ فِرَاشِي فِي الصَّحْفِ وَالْحَرِيرِ وَالْقِرَاطِيسِ فَخَذُوهُ وَلَا تَضِعُوهُ**
كَمَا ضَيَعَتِ الْيَهُودُ التَّوْرَةَ.^۳

قرآن در پشت بستر من است و در کاغذها و پارچه‌های حریر نوشته شده است
 همگی آن را محترم بشمارید و بسان یهود که تورات را ضایع کردند ، قرآن را ضایع
 نکنید علی رفت و آنرا در پارچه زردی جمع‌آوری نمود و بر آن مهر نهاد.^۳

۱۲- احادیث ثقلین

اگر اخبار ثقلین را به آنچه گفتیم اضافه کنیم دیگر جای هیچ تردیدی باقی
 نمی‌ماند که قرآن در عصر پیامبر جمع‌آوری شده بود زیرا پیامبر (ص) به مسلمانان
 فرمود: **إِنِّي نَارِكُ فِيكُمْ الثَّقَلَيْنِ كِتَابُ اللَّهِ وَعَتْرَتِي مَا إِنْ تَمَسَّكْتُمْ بِهِمَا لَنْ تَضَلُّوا أَبَدًا**

۲- البیهان ص ۲۶-۲۷

۳- تاریخ القرآن فصل ۸ و ۷

وَأْتَهُمَا لَنْ يَفْتَرِقَا حَتَّىٰ يَرِدَا عَلَى الْهَوْضِ ۚ»

این حدیث به روشنی ثابت می‌کند که قرآن در زمان پیامبر جمع‌آوری شده بوده است. و اگر کسی بگوید معنی احادیثی که می‌گوید در زمان پیامبر جمع شده این است که در سینه‌ها جمع شده است بطور مسلم سخن بسیار نادرستی گفته‌است. اگر این حدیث بر کتابت منظم قرآن در عهد پیامبر گواهی‌نهدد، لااقل گواه بر آن است که قرآن از نظر سوره و آیات هر سوره در زمان پیامبر تنظیم شده بود و قرار گرفتن هر آیه‌ای در سوره‌ای در زمان پیامبر صورت پذیرفته بود، هر چند مجموع روی کاغذ مانده بود.

احادیث جمع قرآن پس از پیامبر، با قرآن معارض است

در این جا یک سؤال باقی است و آن اینکه اگر واقعا قرآن در زمان خسود پیامبر جمع‌آوری شده است پس مفاد روایاتی که می‌گوید قرآن در زمان خلفاء جمع‌آوری شده‌است چیست؟

پاسخ: روایاتی که می‌گوید قرآن پس از پیامبر جمع‌آوری شده است با خود قرآن معارض است، زیرا بسیاری از آیات قرآن دلالت دارند که سوره‌های قرآن در خارج شخص، و بین مردم حتی مشرکان منتشر بوده است آنجا که قرآن بر مشرکان و کفار با آن‌ها تحدی مینمود و میگفت اگر فکر می‌کنید که قرآن از جانب خدا نیست مانند آن یا ده سوره یا یک سوره از سوره‌های آنرا بیاورید معنی این سخن این است که سوره‌های قرآن در اختیار همه بوده است.

علاوه بر اینها در قرآن و حدیث نقلین بر قرآن کتاب گفته شده، اگر اجزاء آن پراکنده بود کتاب بطور حقیقی بر آن گفته نمی‌شد و مجاز هم بدون قرینه بی‌معنی خواهد بود.

احادیث جمع‌آوری قرآن پس از پیامبر، با حکم عقل نیز سازگار نیست

عظمت قرآن و اهمیتی که پیامبر برای آن قائل بود و اهمیتی که مسلمانان به آن، از جهات مختلف می‌دادند گواهی میدهند که روایات جمع‌آوری آن پس از پیامبر

۴- از احادیث مسلم اسلامی است که اسناد آن از حدتواتر بالاتر است

صحيح نیست علاوه براین ، جهات دیگری نیز این احادیث را تضعیف می‌کند ، اینک بیان این جهات :

بزرگترین سرمایه مسلمانان همان قرآن بود و کبان و عظمت واقعی آنان ، کاملاً به صیانت و حفظ آن بستگی داشت ، و اساس نبوت را همان قرآن تشکیل میداد ، آیا احتمال میدهیم که شخصیتی مانند حضرت محمد (ص) به جمع و ضبط قرآن اهمیت ندهد ، و بی آنکه وضع آیات و سوره‌های آن را روشن سازد ، سرگرم کار دیگر شود ؟
معجزه جاوید پیامبر ، قرآن بود ، و به وسیله آن در تمام اعمار و قرون بردیگران تحدی می نمود ، از این رو لازم بود در حفظ و صیانت آن بکوشد ، و حافظه های قوی و نیرومند انسانی ، هر چند هم شدید باشد ، در مسیر حوادث ، قابل اعتماد نیست ، و قرآن در نظر مسلمانان از همه چیز مهمتر بود ، حتی زنها آن را جمع آوری می کردند از جمله بانوئی مسلمان بنام " ام ورقه " قرآن را جمع کرده بود . خصوصاً میدانیم که قرآن بتدریج نازل شد و پیامبر گروهی را برای نوشتن آن معین کرده بود که آنها را " کُتَّاب وَحی " مینامیدند .

مؤلف تاریخ القرآن در این مورد می نویسد :

" وَكَانَ لِلنَّبِيِّ مِنْ كُتَّابٍ يَكْتُبُونَ الْوَحْيَ بِالْخَطِّ الْمَعْرُورِ وَهُوَ النَّسْخِيُّ وَهُمْ ثَلَاثَةٌ وَارْبَعُونَ " : پیامبر (ص) برای نوشتن قرآن نویسندگانی در اختیار داشت که در حدود چهل و سه نفر بودند ، سپس آنها را می شمارد و می گوید :

بیش از همه زید و علی قرآن را می نوشتند^۵ و بعداً داستان اسلام آوردن عمر را نقل میکند که در خانه خواهرش مشاهده کرد که سوره " سَبَّحَ لِلَّهِ ... " (سوره حدید) و مقداری از سوره " طه " نوشته شده است و در پایان اضافه می کند :

تمام این احادیث دلالت براهتمام به کتابت قرآن دارند و میرسانند که قرآن در عهد پیامبر و در حضور او با اتفاق جمع شده است^۶
زیدبن ثابت خود نقل می کند که " كُنَّا نُوَلِّفُ الْقُرْآنَ مِنَ الرَّقَاعِ " ما قرآن را زمان پیامبر از صفحه های کوچک جمع می کردیم و حاکم " میگوید : این حدیث طبق شرايطی که بخاری و مسلم در پذیرفتن حدیث دارند ، حدیث صحیحی است .

۵ - واكثرهم كتابة زيد بن ثابت و علي بن ابي طالب (ع) و يظهر من الروايات انه كان يهتم بكتابة القرآن

۶ - تاريخ القرآن زنجانی فصل ۶ ص ۴۳

گذشته از این بعضی از سوره‌های قرآن و یا قسمتی از یک سوره در بین همه مسلمانان وجود داشته است زیرا در روایات از جمله روایت "عباده بن صامست" میخوانیم: هر مہاجری که می‌آمد پیامبر او را به یکی از مسلمانان تحویل می‌داد تا قرآن را بیاموزد.

و در روایت کلبیب آمده که باعلی (ع) بودم صدای قرائت قرآن از مسجد بلند شد علی فرمود خوشا بحال آنها . . . گروهی در مسجد پیامبر قرآن را با صدای بلند میخواندند به آنها دستور داده شد آهسته‌تر بخوانند. و این دو جریان حاکی از اهتمام مسلمانان به قرائت و خواندن قرآن است، با این اهتمام نسبت به قرآن چگونه جمع‌آوری آن تا زمان ابوبکر به تاخیر افتاد؟!

XXXXXX

نتیجه اینکه اسناد جمع‌آوری قرآن به امر خلفاء امر موهومی است که مخالف کتاب و سنت و عقل می‌باشد بنابراین نمی‌توان جمع‌آوری آن را به ابوبکر نسبت داد. بلی عثمان قرآن را در زمان خود گردآورده است ولی نه به این معنی که آیات و سوره‌ها را در یک مصحف جمع نموده است بلکه به این معنی که مسلمانان را به قرائت واحد جمع نموده است، بسیاری از علمای بزرگ اهل تسنن بهمین حقیقت قائل هستند از جمله حارث محاسبی است که می‌گوید:

مشهور است که قرآن را عثمان جمع کرد ولی چنین نیست بلکه عثمان مردم را به قرائت واحد وادار نمود . . . زیرا پیش از آن قرائتهای مختلف بود.

اما اینکه می‌گویند علی (ع) قرآن را پس از پیامبر جمع کرد معنی آن این است که او قرآن را بر طبق شان نزولها نوشته و منسوخ را مقدم بر نسخ قرار داده بود و مرحوم مجلسی در بحار الانوار^۷ و مولف تاریخ القرآن^۸ به این حقیقت اشاره کرده‌اند و اگر جز این بود که قرآن جمع‌آوری شده بود آیا علی (ع) میتوانست در چند روز آن را گرد آورد؟ هیچ بعید نیست که ترتیب آیات قرآن امام، بسان قرآن رایج بوده است چیزی که هست قرآن امام (ع) مشتمل بر خواهی، و توضیحاتی در مورد چگونگی نزول و نسخ و منسوخ و محکم و شتابه آن بوده است.^۹

۷- بحار الانوار ج ۹۲ ۸- تاریخ القرآن ص ۴۸

۹- در تنظیم این بحث، علاوه بر کتابهای یادشده در پاورقی، از کتاب "البیان فی تفسیر القرآن" استفاده کامل به عمل آمده است